

le binnen-
Joden het
dat Jezus,
om in den
op niet
gemaakt
des Heeren
uiste licht

voortgaan
even geven
ook als
verloren
alles doet
daan kan
terug te

het lezen
allen allen
id moeten
ons toont
had hebt,
gaan voor
rwerpen.
toen de
ter gewor-
den gewor-
den!

ve

H. M.

VEN

ODES. (I.)
we plaats
volgen het

ie meening
vergeven,
lechts, wat

makende,
pas kwam
drukking

Bij elke
want het
nen.

wat onze
wat min-
plexen, die
oor theolo-
de zouden
onze gere-
n, doet hij
odanig in
kerken en
de vraag
dan heeft
betekenis.
op gehaald
hand onder
geheel en
en pro- of
f. Dijk het
part. syn.)
en bepaald
zeuwsche
n anderen
weer een en
den zin is,
oorzichtige
beschou-
sses eener
deelen zelfs
ten.

rapport aan
de J. B.
komen din-
Kuyper en
naarmee ik
orteerende

ijlage C is
stuk van
iddelburg.

emde arti-
0, rakende
erk wordt
of. Kuyper
27 handelt
stiek" ge-
een ander

zijn. Op dit punt zegt dus de één ja, de ander neen tot dr. Buizer.

De rollen worden evenwel omgekeerd, als we het slot lezen. Daar zegt dr. Buizer, dat wat hij voor den inhoud der belijdenis houdt¹⁾ (geen pluriformiteit), „weigert de leidingen Gods met Zijn (algemeene) Kerk te erkennen". Daarmee is prof. Kuyper het eens, ik niet.

Zeg nu maar eens: dr. Buizer is afgewezen, dus ook zijn beschouwing, en wie het op één of ander punt met hem eens is, die moet maar een gravamen indienen...

Een voorbeeld van het tweede.

De rapporterende commissie, bl. 21, handelende over het destijds gerucht makende feit, dat ds. Netelenbos, gereformeerd predikant, in den dienst in een Hervormde Kerk was voorgegaan op Zondag, merkt op:

„Hoewel een bekend en toch zeker door niemand van separatistische of doleantistische sympathieën te verdenken geleerde als de Erlanger hoogleraar E. F. Karl Müller in zijn Symbolik over 'die holländische Staatskirche' schrijft: 'Allerdings kann hier der Titel einer christlichen Kirche schon stark beargwöhnt werden', zullen Uw deputaten zich er maar niet in gaan verdiepen, of er nu werkelijk wel zoo veel reden bestaat, onder de tegenwoordige omstandigheden, om — als men dan, zooals ds. Netelenbos het noemt, zijn overtuiging ten aanzien van de pluriformiteit der kerk in een daad wil veranschouwen — dat bij voorkeur in het Nederlandsche Hervormd Kerkgenootschap te gaan doen."

Hiermee zal prof. Kuyper het niet eens kunnen zijn: hij heeft over de Hervormde Kerk in later jaren zoo geschreven, dat prof. Müller van Erlangen, nog maar vrij kort geleden gestorven, zelf in leven ouderling in een uit de Hugenoten stammende kerk aldaar (er waren er 8 in Beieren) zich er wel wat over verwonderd zou hebben. Ondergeteekende daarentegen zou zijn hand er wel onder kunnen zetten, met alle waardeering voor de ettelijke hoogstaande christenen en kinderen Gods in de Hervormde Kerk, natuurlijk: we hebben het nu over het instituut.

Straks evenwel keeren de rollen zich weer om. Als op bl. 33 de rapporteurs toegekomen zijn aan de uitdrukking „buiten haar geen zaligheid", dan zeggen zij (34): dat ziet nog niet op het instituut. Prof. Dijk (57) besamt dat „De Heraut" desgelijks. Ik ben het er niet mee eens; zooals ik in mijn „Ons Aller Moeder" duidelijk heb doen uitkomen, naar ik meen.

Natuurlijk heb ik daarmee niet gezegd: buiten de Gereformeerde Kerken van Nederland geen zaligheid. Een der oorzaken van den strijd over de kerk ligt hierin, dat men bij het in dit verband hanteeren van het werkwoord „instituereen" doorgaans alleen maar denkt aan een „instituut" (voltooid tegenwoordige tijd). Ik wees er op, dat de kwestie van het „instituereen" altijd een zaak is ook van het heden: onvoltooid tegenwoordige tijd. Daar zit de zaak op vast voor een groot deel. Wie niet aan dien onvoltooid tegenwoordigen tijd zijn aandacht geeft, moet al maar op reeds bestaande instituten letten, durft (terecht) de zaligheid niet aan instituut zoo of züs binden, en neemt dan, om zich uit de impasse te redden, zijn toevlucht tot mystificaties als de mystificering der kerk; en meer van zulke gedachten-spinnels. Wie evenwel voor dien onvoltooid tegenwoordigen tijd wel oog heeft, erkent, dat God hier zoo, ginds weer anders begonnen is, erkent dus ook, dat we nog nergens kant en klaar zijn, maar houdt tevens vol, dat we met al die instituten naar elkaar toe moeten (voorzoover ze belijden natuurlijk), dat we aan het instituereen moeten blijven, oecumenisch werkzaam zijnde. Zoo iemand heeft geen oogenblik het kerkelijk instituut (datum, dan wel dandum, gegeven, dan wel nog naar de eindredactie in wording) behoeven te degradeeren terwille van een of andere „mystieke kerk". Hij houdt de waarde er van in stand. Maar hij is tevens in staat, het „buiten haar geen zaligheid" te laten staan als geldende voor die ééne kerk, die van haar instituut en institueeringsplicht geen oogenblik mag worden losgemaakt. Omdat instituereen nu eenmaal behoort tot de essentiële, de primaire, de konstitutieve aangelegenheden der kerk. Bij een vergadering behoort nu eenmaal het vergaderen.

Om kort te gaan: hier zouden dus de professoren Kuyper en Dijk weer die commissie kunnen bijvallen, en zou ik moeten zeggen: neen.

Voorloopig genoeg. Men moet elkaar niet in het hoekje duwen van de menschen, die maar een gravamen moeten indienen tegen een beslissing van een synode, of anders maar moeten zwijgen over wat eenmaal afgedaan is. Als van dr. Buizer gezegd is: zijn opvatting van de belijdenis deugt niet, dan kan ik dat geheel en al onderschrijven. Maar ik meen, dat hij op andere punten gelijk heeft gehad. Dat meenen de professoren Kuyper en Dijk ook; want die zeggen: we zijn het met de pluriformiteitsgedachte eens, zelfs naar Buizer's omschrijving; voorzoover we die lezen op bl. 48: veelheid van ware kerken.

Men kan terecht aanvoeren: in het algemeen is Buizer's uitlegging veroordeeld. Maar in bijzonderheden kan men niet treden, als om te zeggen: die en die details van Buizer (of een zeeuwsche commissie) zijn veroordeeld. Inzake de details gaan we ieder onzen eigen kant uit. Niemand is het geheel en al met dezen, dan wel met

diën eens. Dat was vroeger zoo niet. Dat was in de dagen van Buizer—Netelenbos zoo niet. Dat is vandaag nog niet zoo.

Volgende opmerkingen van prof. Dijk krijgen later een beurt.

K. S.

„KENTEKENEN" EN „SYMBOLEN". (I.) (Antwoord aan dr. A. de Bondt, II.)

Kent U Stapleton? Hij was theologisch hoogleraar in Douai, later te Leuven, Roomsch. Een tijdlang Jezuïet. Schrijver van zeer geleerde werken. Hardnekkig bestrijder van de kinderen der Reformatie. Maar dan eentje, die ze ook bestudeerde. Ge vindt bij hem b.v. breede bespreking van die volzinnetjes, die dr. A. de Bondt tegenwoordig uit de Institutie van Calvijn voor den dag haalt, om daarmee de pluriformiteitstheorie, zooals ze door hem wordt voorgestaan, te helpen verdedigen, en Calvijn's naam daarvoor te annexeren.

Van dien Stapleton lees ik (Opera, I, Lutetiae Parisiorum, 1720, 23):

dat protestanten zooals Calvijn (als deze zegt, dat onder het pseudom „aliqua ecclesia", iets van de kerk nog is),

of als Melancthon (als hij zegt, dat ze — aldaar — in sommige overblijfselen nog verscholen ligt),

of als Luther (als hij datzelfde nog weer wat anders uitdrukt),

daarbij dan niet denken aan „NOTAE",

maar slechts aan SIGNA der kerk. Slechts aan „signa".

„Notae" zijn kenmerken der kerk.

„Signa" zijn maar teekenen. (Tusschen beide is een groot onderscheid.)

Deze Stapleton, die door Bavinck nog al eens geciteerd wordt, wist dus, dat wie Calvijn leest, tusschen „notae" en „signa", wel ter dege onderscheiden moet, en anders hem niet begrijpt.

Dit aangaande Stapleton, voorloopig.

Kent U Bellarminus? Ook hij was roomsch hoogleraar, o.a. te Leuven, befaamd verdediger van de roomsche kerk en theologie tegen de reformatoren; Luther, Calvijn, Zwingli, Melancthon toont hij herhaaldelijk goed te kennen; ook bij hem treft ge meermalen citaten uit Calvijn, met nauwkeurige opgave van de vindplaats. Als deze zich bezig houdt met de passage uit Calvijn's Institutie (IV, c. 10, § 27) betreffende de kerkelijke ceremoniën, dan merkt Bellarminus op, dat die ceremoniën — nu spreekt hij in het algemeen, dus ook over zichzelf — groote betekenis hebben; ze zijn immers zekere „symbolen", waardoor wij van ongelooften worden onderscheiden. Ze kunnen ook uitnemend dienst doen als onderscheidingssteekens tegenover de ketters. De sacramenten, die hebben de ketters ook; daaraan kan men dus niet zoo gemakkelijk het onderscheid vaststellen. Maar met behulp van de ceremoniën gaat dat beter. Zoo heeft men oudtijds den sabbath op Zondag in plaats van op Zaterdag gesteld; een onderscheidingssteek (symbolum, of signum) tegenover de Joden. Epiphanius, zoo zegt Bellarminus, schreef afzonderlijk over de ceremoniën der kerk, die konden dienen zoo ongeveer als kenmerken (quaedam veluti notae) ter onderscheiding van de kerk ter eener, en de secten ter ander zijde.

Ook Bellarminus — die de kenmerken der kerk elders behandelt — kent dus het verschil tusschen „kenmerk" en „symbool". Een symbool is „zonder meer" nog geen kenmerk der kerk; geen onderscheidingssteek, waaraan men met zekerheid de ware kerk kan onderscheiden van de valsche, de kerk van de secte. Er zijn, zoo zegt een ander Jezuïet (Suarez) (in zijn polemië met koning Jacobus) kerkleeraars, die de kenmerken (notae) der kerk maar vermenigvuldigen. Maar men kan die boventallige dan soms herleiden tot de vier van ouds bekende (eenheid, heiligheid, catholiceit, apostoliceit). Of — het zijn niet zoozeer kenmerken (notae) als wel teekenen (signa) der ware kerk: non sunt tam propriae & certae notae, quam verae Ecclesiae verisimillima signa (Defensio F. C., 1614, 778).

Dat we op deze roomsche Calvijn-lezers wijzen, vindt zijn aanleiding in dr. de Bondt's repliek. We weten, dat dr. de Bondt zich er op beroepen had, dat Calvijn toch maar van „kenteeken" der kerk bij Rome had gesproken. Dr. de Bondt dacht daarbij aan Inst. IV, 2, 12. Omdat de passage¹⁾ slordig wordt aangehaald, zal ik ze met de noodige aanvullingen geven:

„Kortom, ik zeg, dat er kerken zijn, in zooverre (de Heere de overblijfselen van Zijn volk, hoe ellendig verstrooid en uiteengejaagd dan ook, daar op wonderlijke wijze bewaart, in zooverre) er eenige kenteeken (symbola) der kerk blijven bestaan, en wel voornamelijk die kenteeken, wier kracht noch de listigheid van den duivel, noch menschelijke boosheid kan vernietigen. Maar omdat daarentegen daar die teekenen (notae) vernield zijn, waarop wij in deze uiteenzetting voornamelijk moeten letten, zeg ik, dat iedere vergadering en ook het geheele lichaam van het pseudom de wettige gedaante van de (Sizoo: „een") kerk mist."

Men lette er op, dat deze vertaling van de hand van prof. dr. A. Sizoo is. Deze heeft hier „symbolen" door „kenteeken" en „notae" door „teekenen" weer gegeven. Ik voor mij zou het juist andersom gedaan

1) Ik denk aan een zetfout, er staat tweemaal hetzelfde woord („inzooverre"); dat geeft vaak zetfouten.

(Zie vervolg blz. 190.)

Wat zullen wij na den vrede beginnen?

Wat zullen wij na den vrede beginnen? is de vraag die in de laatste weken herhaaldelijk door politici en economen aan de orde is gesteld. Inzonderheid in Amerika schijnt men er zich druk mede bezig te houden. Het is niet een vraag uit een gebroken hart: Lieve heeren, wat moet ik doen? Maar men heeft het antwoord prompt gereed: Wij zullen heel rationeel te werk gaan, opdat deze oorlog de laatste groote dwaasheid der menschheid geweest zij. De bekende kringloop waarin de mensch zich beweegt, wordt hierin opnieuw openbaar. Eerst was de mensch gevlucht in het irrationeële, nu zal op haar beurt de koningin der rede uit het museum gehaald worden. Als ons christenvolk nu maar aan deze oppervlakkigheid weersland weet te bieden, helaas is van „verdieping" nog weinig te bespeuren. Wij beschouwen den oorlog als iets dat buiten ons omgaat, richt men een machinegeweer op onze schepen, dan grommen wij verontwaardigd: Schiet de Engelschen of Franschen dood, wat gaat het ons aan? Als straks — God geve spoedig! — de handteekeningen onder het vredesverdrag worden gezet, dan is immers alles voorbij? Dan zullen wij opnieuw beginnen en heusch, wij zullen er wat van terechtbrengen: houd er den moed maar in! En... geef mij even het Pilatus-bekken, dat ik mijn handen in onschuld wassche en plechtig verklaart: het is MIJN schuld niet, ik heb er niets mede te maken! Straks zal een vrouw naar een Friedhof gaan en weenen, de kinderen van den poltu zullen opgroeien zonder vader, wij zullen een speldje koopen voor onze eigen oorlogsslachtoffers, ook zullen wij in den zomer excursies ondernemen naar de gevechtsterreinen, is het niet interessant? Voor de rest zullen wij het vergeten als een nachtmerrie.

God zal niet vergeten! De Bijbel stelt ons dat vaak plastisch voor. Daar is een reiziger neergelgd door de hand van een roover. De dood is ingetreden, spreken kan hij niet meer. Die blauwe lippen zullen zich nimmer ontsluiten om te zeggen: die heeft het gedaan! Hij zal gesmeekt hebben om zijn leven, in zijn angst zal hij geschreeuwd hebben om hulp, misschien heeft hij als een kind den naam van zijn moeder gepreveld, mogelijk vormden zijn lippen het arme-zondaarsgebed. Toen ging zijn geest uit en lag hij daar stom. Doch nu stelt de Heilige Schrift het ons zoo voor, alsof die roode vlek spreken ging, alsof die bloedspatten tot God riepen om recht! God komt dan om Zelf als de Bloedwreker het onrechtvaardig vergoten bloed te straffen en met den moordenaar allen te oordeelen, die door hun stilzwijgen en toezien zich dergelijke schrikkelijke zonden mede deelachtig maken. Daar heeft geen slaaf den geest gegeven onder de zweep, daar is geen reiziger gestoken door een struikroover, daar is geen Jood doodgetrapt tijdens een pogrom, daar is geen Boer geregen aan een assegaai, daar is geen gemeen soldaat gesneuveld aan eenig front en geen matroos verdronken tijdens een mijnoutploffing, of God gedenkt het en zal dit bloed eischen van de ziel van den schuldige. Wij gebruiken graag het beeld van den Christus Consolator, Die in groote onferming gaat over de slagvelden. Ik heb geen bezwaar tegen dit beeld. Mits wij nimmer vergeten dat ook de God der gerechtigheid langs de kazenmatten en door de loopgraven gaat en de bloedschuld schrijft op de rol der wrake, van het bloed van den rechtvaardigen Abel af tot het bloed van den arbeider toe, die gegrepen werd door den drijfriem van een onbeveiligde machine, tot de bloedspatten van het kleine kind toe dat overreden werd door een aangeschoten chauffeur.

Schuld is voor ons een dogmatisch begrip geworden, wij weten het vaak knap uit te leggen. Iets reëls is het voor ons maar zelden, in de Spelonke Adullams leeft men zoo tamelijk rustig verder, het is maar een quaestie van wennen. God de Heere had Zijn volk Israël dieper onderwezen in Zijn heilig recht, in Zijn toorn tegen den doodslag. Als ergens een lijk gevonden werd in het veld, moesten de oudsten van de dichtstbijgelegen plaats een koe slachten (in plaats van den onbekenden moordenaar, boven dat offerdier moesten zij hun handen wasschen om te betuigen dat zij noch de oorzaak waren van deze bloedschuld, noch schuldig aan het niet-voltrekken van de bloedwraak aan den moordenaar. Dan verhieven zij hun stem tot God en zij smeekten: Heere, leg geen onschuldig bloed op Uw volk Israël. Volk, dat verstand van kermen hebt, loopt den Troon des Heeren aan met uw gebeden! Weg dat bekken van Pilatus, zoo lief u uwer ziele zaligheid is! Niet het water van Pilatus, maar het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonden.

Oudtijds placht men in het Oosten van ons land op het graf van een vermoorde een kruis van gewassen te planten. Men ziet ze hier en daar nog wel in het veld, midden tusschen de golvende

1) „Indien althans het anders onverstaanbare „zij" mag worden vervangen door: „hij".

akkers strekt zich daar over den grond uit een kruis! Wat zullen wij doen na den oorlog? Wij zullen het Kruis van Christus prediken onder de volken, wij zullen de boodschap van Ananias aan Saulus, bekleet met het bloed der heiligen, herhalen: Laat u doopen en uw zonden afwassen! Wij willen dat evangelie uitspreken, dat voor elk humanisme ook zelfs geen kier openlaat, maar dat de voetstappen aankondigt van het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt. N. B.

hebben; Corsmannus' editie²⁾ doet het in de aangehaalde plaats óók anders. Daar lezen we de betreffende passage als volgt:

Om kort te zijn, ik zegge, dat onder het Pausdom kerken zijn, ten aensien dat de Heer de overblijfselen van zyn volck, al hoewel seer jammerlijk verstrooyt en gheslingert, aldaer wonderbaerlijk bewaert, ten aensien datter eenige teekenen (symbola) van de kerke blijven: en voornaemelijk die teekenen, welckers kracht niet en kan verbroken worden, noch door de listigheyt des duyvels, noch door de boosheyt der menschen. Maer dewijl daer-en-tegen aldaer uytgeblust zijn de merck-teekenen (notae), die wy in dese disputatie byzonderlick moeten aensien, soo segghe ick, dat... enz.

Nu zijn er heel wat onnauwkeurige vertalingen in omloop, die met de fijne nuanceering van Calvijn's proza geen rekening houden. In de editie Leyden, Jan Paedts & Jan Bouwensz., 1593, wordt in de geciteerde coupure tusschen „symbola” en „notae” geen verschil gemaakt; beide woorden weergegeven door „teekenen”. De editie van 1560 is wel zeer slordig³⁾. Juist die editie, welke dr A. Kuyper heeft laten herdrukken, laat het verschil in de woorden „signa” en „notae” in de aangehaalde plaats uitkomen; men kan daar evenwel weer niet te veel waarde aan hechten, omdat in andere plaatsen de woorden weer omspringen; men leze maar de passages in de naaste omgeving⁴⁾.

2) Editie W. Corsmannus, Amsterdam, v. Ravesteyn, 1650; vgl. de editie dr A. Kuyper, herdruk van de editie van Ravesteyn, 1650. — Doesburg, 1889.

3) In IV, 1, § 8 begint Calvijn (ed. Beza, Lugd. Bat. 1654, 363) aldus: Proinde quatenus eam (de kerk) agnoscere nostra intererat, Dominus certis notis & quasi symbolis nobis designavit.

Met deze onderscheiding van „notae” en „quasi symbola” hebben veel vertalers slordig omgesprongen. De holl. vert. 1560, 372a, huppelt over het verschil heen: „daerom heeftse God ons met sekere teekenen gemerckt, so verre het ons noodich was dat wyse souden kennen. Even slordig is de editie van 1593 (Leiden, Paedts en Bouwensz.): ...met sekere teekenen ghemerckt. Beter is de vertaling in de editie v. W. Corsmannus, Amsterdam, v. Ravesteyn, 1650: „ghelyck als met sekere mercken en teekenen aenghewesen. Ook de fransche vert. (Genevæ, Koer, 1609): certains signes et enseignes; deze vertaling heeft in IV, 1, 10: enseignes (symbola); in IV, 1, 12: marques, in IV, 1, 11 wordt evenwel marques (notae) afgewisseld met signes (notae) E. F. K. Müller: ...hat der Herr sie uns an bestimmten Zeichen, die gleichsam Symbole sind, kenntlich gemacht. In IV, 2, 12 vertaalt Müller eerst: Zeichen (symbola), in het slot Kennzeichen (notae).

4) In IV, 1, § 8 zegt Calvijn: „Wat belanght het lichaem der Kercke alve, dit heeft hy (God) met des te sekere teekenen (notae) ons gheopenbaert en aengeprezen, naemate hy de kennisse hiervan voor ons nootsackelicker bevondt. Uyt dese teekenen (hinc) wordt de gedaent en gestaltenis der Kercken voor onsen oogen openbaert en sienlick...” In § 10: Wy hebben verclaert, dat de merckteekenen (symbola) waardoor de kercke kan worden bekent, zijn de vercondiginge des Woords en het gebruyck der Sacramenten.... In § 12: „Dat de reyne dienst van Godts Woort en het onvervalschte gebruyck in 't bedienen der Sacramenten, is, gelyck wy segghen, een bequaem pandt en merckteeken (pignus et arrhabon) om ons te versekeren en aen te wijzen, dat wy die vergadering, in dewelcke dese twee stücken ghevoonden worden, gerustelick mogen omhelsen voor de ware kerck, dat streckt sich so verre uyt, datse voor soodanigh gereeckent en gehouden moet worden so langh alse derse stücken behoudt en daer in staende blijft, ooschoon se andersins veel gebreken heeft.” In § 11: Laet ons derhalven die twee merckteekenen (notae) met alle nootstighheyt ingedruct behouden in onse herten, en na des Heeren wil en believen groot achten. Want daer en is niet daer de Satan meer op toeleghet dan hier op, te weten, dat hy beyde dese merck-teekenen (istorum alterutrum) te gelyck (vel utrunque) mochte wech ruymen en vernietigen: hy soeckte segg ick, dese merck-teekenen (notae) uyt te wisschen en uyt te roeyen, opdat hy het waerachtigh en rechtschapen onderscheyt der Kercken met eenen soude wech nemen of hy soeckte dese merck-teekenen (eac) by ons te brengen in verachtigh... Nu hoe gevaerlick, jae hoe doodlick is die versoeckinge en aenvechtigh, waardoor ons selfs eenmaal in den sin komt al te wijcken van die vergadering, in dewelcke gesien worden de teekenen en liveiren (signa ac tesserae) die de Heere meent genoegsaem dienstigh te zijn om ons sijn Kerck levedigh te beschrijven en aen te wijzen? Wy sien hoe grooten toesicht alhier ten beyden zijden gehouden moet worden. Want op dat onder den naem en tytel der Kercke gheen bedrogh en geschiede, so moeten wy een yghelick vergadering die haer selsen met den naem der Kercke voordoet, beproeven aen dese merck-teekenen (ad illam probationem) als aen eenen toetssteen.

In IV, 2, § 10 heet het (in betrekking tot de „tegenwoordighe (1) vergaderingen der Papisten”: „Indiense kercken zijn, soo is ook de macht der sleutelen by haer. Maer de sleutelen zijn onafscheydelyck verknocht en te samen ghevoeght met het Woordt, 't welck sy uyt hare vergadering hebben verdriven... enz. Derhalve, of sy en zijn, volgens dese reden, geen kercken, of daer en sal gheen merck-teecken (symbolum) meer overigh blijven, door hetwelck de wettige vergaderingen der gheloovigen van de by een komaten der Turcken souden kunnen onderscheyden worden.” Maar daarop volgt in § 11:

Nochtans ghelyck eertijds de Joden eenige bysondere privilegien van de Kercke behielden, alsoo en ontnemen wy hedendaeghs den Papisten niet die teekenen en voetstappen (vestigia, één woord) van de Kerck, die de Heere onder hen uyt de verwoesting heeft willen laten overblijven. Aan den rand staat: „Al hoewel het Pausdom eygentlick niet en mach een kerck genoemd worden, so is nochtans, selfs in spijt van den Antichrist, in het pausdom eenig lid-teecken van de kerck gebleven.”

In § 12 lezen we: „Al hoewel wy derhalven den Papisten

Waar dus de vertalingen geenerlei hulp bieden, daar moet Calvijn zelf spreken, Calvijn, gezien in verband met de theologische opvattingen van zijn tijd. Wij hebben immers in ons nummer van 16 Februari dr de Bondt gezegd, dat, als Calvijn van „eenige teekenen der kerk” bij Rome spreekt, daar niet het woord voorkomt, waarmee de ware merkteekenen der kerk van Christus worden aangeduid. Dr de Bondt erkende de juistheid daarvan, maar — zoo poogde hij aan te toonen, zakelijk is er geen verschil. Letterlijk laat dr de Bondt het volgende drukken:

Uit dit overzicht blijkt, dat Calvijn voor de merkteekenen van de ware Kerk zoowel het woord symbola, als notas gebruikt.

Dat dr de Bondt alzo oordeelt, nadat hij enkele paragrafen van Calvijn heeft doorgelezen, verwondert mij niet.

Maar dat de dogmenhistoricus der Vrije Universiteit, prof. Hepp, zijn instemming daarmee betuigen kan, en dan verder daaraan enkele nog al verdragende woorden verbinden durft, dat heeft me eenigzins verbaasd. Want de eer der gereformeerde theologie is er mee gemoed, in het lezen van Calvijn niet achter te staan bij Jezuïeten. Helaas hebben sommigen hunner de onderscheidingsgave getoond te bezitten, waarvan we de blijken ditmaal tevergeefs bij de calvinisten prof. Hepp en dr de Bondt zoeken.

Reeds worden we op het goede spoor gezet door Stapleton. Als deze (Opera, t. I, Lutetiae Parisiorum, 1620, 107) een afzonderlijke verhandeling wijdt aan dat deel van Calvijn's Institutie, dat thans „Credo” zoo bezig houdt, en waarop sommigen hun pluriformiteitsbegrip willen fundeeren, dan vindt ge naast een ietperlijk citaat der bekende passage volgende opmerkingen:

1. als Calvijn het heeft over de „kenmerken der ware kerk” (notae), die onder Rome zijn „uitgewischt” (deletae), dan bedoelt hij dáármee: a. de zuivere leer (niet maar leer, doch zuivere leer);

b. het recht gebruik der sacramenten (niet maar sacramenten, doch recht gebruik er van);

2. spreekt Calvijn daarentegen over die enkele symbolen (aliquot Ecclesiae Symbola), dan heeft hij dáárbij gedacht aan den doop.

Want de kerk, zoo zegt Stapleton, heeft verscheiden symbolen. Dat zijn de „sacramenten”. Weliswaar beweert Stapleton ten onrechte, dat Calvijn maar één van de vele symbolen der kerk noemt, want in de aangehaalde plaats zegt Calvijn duidelick, dat er ook andere symbolen der kerk onder het pausdom gebleven zijn; bovendien merkt hij in een door Stapleton eveneens letterlijk geciteerde uitspraak, (IV, 2, 11) op, dat de Heere „daar Hij Zijn verbond in Frankrijk, Italië, Duitschland, Spanje en Engeland heeft in bewaring gegeven, toen die landen door de tyrannie van den antichrist onderdrukt zijn, opdat Zijn verbond onschendbaar zou blijven, in de eerste plaats Zijn doop daar bewaard (heeft), het getuigenis des verbonds, die, door Zijn mond geheiligd, ten spijt van de goddeloosheid der menschen, zijn kracht behoudt”; en hij voegt er in één adem aan toe: „vervolgens heeft Hij door Zijn voorzienigheid bewerkt, dat ook andere overblijfselen bleven bestaan, opdat de kerk niet geheel ten onder zou gaan”. Stapleton heeft dus geen recht, Calvijn „dien vos”, te verwijten, dat hij alleen maar den doop als overblijvend symbool der kerk onder Rome bewaard gebleven acht.

Maar waar Stapleton wel gelijk aan heeft, dat is dit: dat hij tusschen „notae” en „symbola” verschil kent. Hij is theologisch te goed geschoold, om dat te kunnen vergeten. Had dr de Bondt gelijk, en was dus „nota” en „symbool” bij Calvijn hetzelfde, dan had Stapleton zijn Jezuïeten aldus kunnen toespreken:

1. broeders, de ketter heeft gezegd, dat er onder ons enkele „symbolen” gebleven zijn;

2. „symbolen” der kerk zijn „kenmerken” (notae) der kerk;

3. we hebben dus volgens den ketter Calvijn nog kenmerken (notae) der kerk.

Maar Stapleton weet het wel beter. Hij had anno 1940 zulke troostredenen wel kunnen schrijven in een overzicht van twee of meer nieuwere gereformeerden, we noemen nu alleen maar dr de Bondt en prof. Hepp. Doch uit Calvijn zelf distilleert hij zulke troostredenen gelukkig niet. Hij schrijft zijn Jezuïeten als volgt:

1. broeders, ge weet wel, dat „symbolen” der kerk nog geen „teekenen” der ware kerk tegenover de valsche zijn;

2. Calvijn nu erkent wel, dat b.v. het symbool van den doop onder ons gebleven is;

3. maar omdat wij den doop niet recht gebruiken naar zijn meening, ontzegt hij ons de desbetreffende

den tytel der Kercke niet simpelck en plat uyt en willen toestaan, soo en loochenen wy nochtans daerom niet dat by hun kercken zijn.... Om kort te zijn, ick zegge, dat onder het Pausdom kercken zijn, in soo verre dat de Heere de overblijfselen van sijn volck, al hoe wel seer jammerlijk verstrooyt en gheslingert, aldaer wonderbaerlick bewaert, in soo verre datter eenighe teekenen (symbola) van de kercke blijven: en voornemelijk die teekenen (ea praesertim), welckers kracht niet en kan verbroken worden, noch door de listigheyt des duyvels, noch door de boosheyt der menschen. Maer dewijl daer-en-tegen aldaer uytgeblust zijn de merck-teekenen (ea notae) die wy in dese disputatie byzonderlick moeten aensien, soo segghe ick, dat elke vergadering en het ganse lichaem des Pausdoms de wettige form' en gedaent' van een kerck niet en heeft.

„nota” (dit bepaalde kenmerk of teekenen) der ware kerk⁵⁾.

Want de doop, gelijk het sacrament in 't algemeen, die is een symbool ('teenige niet, K. S.)

Maar het rechte gebruik van het sacrament (ook des doops), dat is een nota, een kenmerk der ware kerk tegenover de valsche.

De Jezuïet Stapleton kan, evenals zijn collega Bellarminus⁶⁾, gereformeerden van tegenwoordig behulpzaam zijn bij het lezen van Calvijn. De pijn der ontdekking doet haar heilzaamheid niet te niet. Haar noodzaak evenmin. Of is het niet noodig, de belijdenis te handhaven, die de kenmerken der ware kerk ontzegt aan Rome, het instituut, dat naar dr de Bondt's eigen erkenenis, de valsche kerk is. Feitelijk komt dr de Bondt's conclusie hierop neer, dat de valsche kerk nog kenteekenen der ware heeft. Ik aarzel niet, dit een bewering te noemen, die in strijd is met de belijdenis. En als prof. Hepp van zulke artikelen zoo dankbaar nota neemt, dan vind ik dat zeer onvoorzichtig.

Juist vanwege die „heilzaamheid” en „noodzaak” van zooveen zullen we nog even verder gaan, — maar moeten dan meteen wachten tot het volgende nummer; de ruimte is alweer verbruikt. We hopen dan meteen gelegenheid te vinden, ds J. Douma, door dr Kaajan en „De Heraut” met instemming geciteerd, te beantwoorden. K. S.

5) Dicit ergo esse Ecclesias in Papatu duabus de causis, partim quia... partim quod aliqua Ecclesiae Symbola permanent... Ex Ecclesiae Symbolis solum Baptismus nominat. Hunc... Ecclesiae (de roomache K. S.) relinquit... Fraus est, quod hunc ipsum Baptismum... ab Ecclesia Romana auferat. Dicit enim deletas esse notas verae Ecclesiae in Romana Ecclesia. At vero altera ex notis est rectus sacramentorum usus, quae cum per Calvinum duo tantum sint, Baptismus & Coena Domini; profecto deleri sacramenta non poterunt, Baptismus integer permanisset.

6) Sacramenta sunt quidem symbola quaedam, quibus discernimur ab infidelibus, tamen ab haereticis vix per Sacramenta distingui possumus, sed per caeremonias optime distinguimur (Bellarminus, De Controv., III, 1619, 221). Over de kenteekenen (notae) der kerk handelt hij elders. Blijkbaar hebben ook de ketteren naar zijn oordeel „symbolen” der kerk. Maar de kenmerken (notae) missen ze.

ONJUISTE POLEMIEK.

Prof. Kuyper schrijft in „De Heraut”, dat ondergeteekende „weer in een polemische bui verkeert”. Hoe zou hij het vinden, als we de door hem en prof. Hepp begonnen polemieken van '36 en daarna aan „een bui” toeschreven? We merkten op, waarom we over de pluriformiteit weer spraken; 't was in antwoord op wat van andere zijde geschreven werd, nog onlangs.

Voorts lees ik, dat ik „thans bij voorkeur prof. Kuyper tot mikpunt van (mijn) aanvallen kies”. Onze lezers weten beter.

Pijnlijk doet toevoeging aan: „trots de zoogenaamde verzoening op de Synode te Sneek”. Wat wil dat „zoogenaamd”? Is dat geen oordeel over het hart? We hebben een verklaring gepubliceerd over één zeer bepaald feit; maar dat heeft nooit beteekend, dat zakelijke meeningen niet verder zouden besproken worden. Als men meent, dat pacificatie aangaande één bepaald „persoonlijk feit” insluit, dat men over andere zaken niet meer disputeeren mag, kan men de Tweede Kamer wel naar huis sturen. Prof. Kuyper heeft zelf na de Amsterdamsche synode, toen we ook samen een verklaring hadden geteekend, mij aangevallen. Heb ik toen zoo gereageerd? En — was dat gevolg van „een polemische bui” van prof. Kuyper?

Voorts citeert prof. Kuyper de artikelen van dr H. Kaajan (reeds beantwoord) en ds J. Douma (op wien ik nog verder inga). Eens zien of van onze antwoorden ook nota genomen wordt.

Ook prof. Hepp plaatste enkele uitlatingen, over „vergissingen” en zoo. Ik heb daarop maar één ding te antwoorden: ook ik heb hem verscheiden malen vergissingen onder het oog gebracht. Maar ik vond me dan meteen verplicht, een poging tot bewijs te geven. Kan of wil ik dat niet, dan doe ik het zwijgen er toe, om geen praatjes te publiceren.

Dat verschil is er in de methode van prof. Hepp en die van mij. Eens zien, of prof. Hepp op de beantwoording ingaat, die ik dr Kaajan en dr de Bondt gaf...

Geen nood overigens: er zijn nog altijd meelevende kerkleden, die de argumenten bestudeeren. Het doet, gezien het debat over John Knox (zie verleden week), ietwat vreemd aan, van prof. Hepp te vernemen, dat ik inzake Knox een kerkhistoricus had moeten raadplegen. Wat deed ik anders verleden week? Maar dr Kaajan neemt een in New-York (en London—Toronto) verschenen werk tot bron, het boek van H. Y. Reyburn (1914). Licht misschien daar één van de bronnen der onjuiste vertaling van „afgodendienaars” door „papisten” (roomschen)? Reyburn (bl. 248) geeft de opvatting zonder verder één woord ter verklaring, en zonder ook maar te vermelden, dat letterlijk van „afgodendienaars” gesproken was. Kerkgeschiedkundigen raadplegen!

K. S.

FINLAND.

Het is gebeurd.

Rusland uit den Volkerenbond: een breed gebaar. Maar een gebaar: toen het op daden aankwam, gebeurde er net precies te weinig, om wat beloofd was, werkelijk uit te voeren.

En intusschen heeft de brutale macht van het domme getal het gewonnen van een volk, dat werkelijk gewonnen had.